

УДК: 39:069/014+069.8+061.22(045)(477.8)"18/19"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2025.04.831>

ЕТНОГРАФІЯ У МУЗЕЙНОМУ ТА СУСПІЛЬНОМУ ПРОСТОРІ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Віталій КУШНІР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8809-0108>
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Музей етнографії та художнього промислу;
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: vitaliy_val@ukr.net

Метою статті є визначення місця етнографії та етнографічного колекціонування у суспільному житті галицьких земель кінця ХІХ — початку ХХ ст., у т. ч. у культурному, передусім музейному, а також політичному та економічному аспектах. У названий період етнографія ствердилася як важлива складова музейного та виставкового простору Галичини. Етнографічні колекції, що представляли традиційну культуру сільського населення краю, були частиною збірок низки музейних інституцій. Для української спільноти Галичини етнографія стала елементом публічного вияву своєї національної ідентичності, і водночас засобом національної саморефлексії, у її пізнавальному, освітньому та естетичному вимірах. Робота з формування етнографічних збірок українських музеїв була однією з форм самоорганізації українського населення, що мала не лише галицький, але й загальноукраїнський вимір. Проведення етнографічних та аграрно-промислових виставок, обов'язковою частиною яких була й етнографія, крім загальнокультурних цілей, спрямовувалося на заохочення традиційного ремесла в умовах швидких суспільно-економічних змін. Хронологічні рамки роботи визначені періодом від останньої третини ХІХ до початку ХХ ст., протягом якого етнографія ствердилася як важлива частина музейного простору краю. Методологічну основу дослідження, що спирається на принцип історизму, формує поєднання кількох основних методів історичного та музеєзнавчого дослідження, зокрема порівняльного та типологічного методів. Частиною методологічної основи роботи є також комплекс методів аналізу джерел, у тому числі візуальних.

Ключові слова: етнографія, етнографічні музеї, етнографічні виставки, аграрно-промислові виставки, Галичина, музеї Львова.

Vitalii KUSHNIR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8809-0108>

Candidate of Historical Science,

Senior Research Fellow,

Museum of Ethnography and Art Crafts

Of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

15, Svobody ave., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: vitaliy_val@ukr.net

ETHNOGRAPHY IN THE MUSEUM AND PUBLIC SPACE OF GALICIA IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES

The aim of the study is to determine the place of ethnography and ethnographic collections in the public life of the Galician lands of the late nineteenth and early twentieth centuries, including it in the cultural, primarily museum, as well as political and economic aspects.

During this period, ethnography was established as an important component of the museum and exhibition space of Galicia. Ethnographic collections representing the traditional culture of the rural population of the region became part of the collections of a number of museum institutions. For the Ukrainian community of the imperial province, ethnography became an element of public manifestation of its national identity, and at the same time a means of national self-reflection in its cognitive, educational, and aesthetic aspects. The work on the formation of ethnographic collections in Ukrainian museums was one of the forms of self-organisation of the Ukrainian population, which had not only a Galician but also a nationwide dimension. The holding of ethnographic and agro-industrial exhibitions, of which ethnography was an integral part, was aimed at promoting traditional crafts in the conditions of rapid socio-economic change.

The chronological framework of the work is defined by the period from the last third of the nineteenth century to the beginning of the twentieth century, when ethnography became important part of the museum space of the region.

The methodological basis of the study, which is based on the principle of historicism, is formed by a combination of several methods of historical and museological research, including the comparative and typological methods. A set of methods for analysing sources, including visual ones, is also part of the methodological basis of the work.

Keywords: ethnography, ethnographic museums, ethnographic exhibitions, agro-industrial exhibitions, Galicia, Lviv museums.

Вступ. Активне просування європейців за межі своєї частини світу, яке почалося, поступово набираючи темп та масштаби у XV ст., їхні контакти з невідомими їм раніше народами в Африці, Америці та Океанії, спонукали мешканців Старого Світу до спроб «вивчення» цих народів, чії культури були для їхніх «відкривачів» незвичними та малозрозумілими. Перші кроки у цьому процесі мали й речовий вимір — заморські артефакти привернули увагу, їх почали збирати, доправляти у Європу, формувати перші колекції екзотичних предметів з-за океану. Так закладалися початки «колоніальної» етнографії — опису народів, а разом із нею й «колоніального» етнографічного колекціонування та музейництва.

Натомість музеї та колекціонери перших десятиліть XIX ст. не цікавились етнографією власних народів — як дисципліною, що, фактично, мала описувати традиційну сільську культуру. Предметом колекціонування знавців, меценатів, науковців могли бути твори мистецтва, археологічні пам'ятки, монети, старі книги та рукописи — те, що представляло «високу» культуру, чи «старожитності», але не побутові речі, прикраси чи одяг «простолюду».

Проте інтерес освіченої частини суспільства до «народу», що виник в ідейному та естетичному просторі Романтизму, і, передусім, був звернений до фольклору, з часом зумовив звернення музеїв та колекціонерів й до матеріальної сторони традиційної народної культури. Цей загальноєвропейський культурний та інтелектуальний «тренд» вповні виявив себе й на українських теренах, зокрема у тій частині, що була під владою монархії Габсбургів. Нашим завданням є, окресливши історію ствердження етнографії у музейному та виставковому просторі української Галичини останніх десятиліть XIX ст. — перших років XX ст., визначити її місце у суспільному та культурному житті галицьких земель цього періоду.

Методологічну основу дослідження, що спирається на принцип історизму, формує поєднання кількох основних методів історичного та музеєзнавчого дослідження, зокрема порівняльного та типологічного методів. Частиною методологічної основи роботи є також комплекс методів аналізу джерел, у тому числі візуальних.

Основна частина. У Галичині XIX ст. витоки «етнографічного» колекціонування можна відзна-

чити вже із його середини. Вкажемо на декілька таких осередків у Львові та загалом галицьких теренах того часу, пов'язаних як з польською, так і з українською спільнотами міста. Хронологічно першим з них став музей, створений графом Володимиром (Влодзімежем) Дідушицьким — відомим колекціонером, громадським та культурним діячем Галичини, у 1850—1860-х роках. Початок його збірки поклала колекція батька засновника музею Юзефа Дідушицького, громадського діяча, мецената, що складалася з книг та рукописів, монет, творів мистецтва [1, с. 26]. Сам Володимир Дідушицький, який у дитинстві захопився вивченням природи, почав формувати власну природничу збірку (колекцію рослин, ентомологічну збірку та ін.) у 1845 р. З маєтку у с. Поториця 1857 р. її перевезли до Львова, а у 1868 р. граф придбав для музею палац у центрі галицької столиці (вулиця Театральна, 18), і поступово перевіз до нього свої численні колекції. З 1870 р. музей В. Дідушицького почав приймати екскурсії [2, с. 171]. Музей складався з семи відділів — кількох природничих, археологічного та відділу етнографії [1, с. 27], що також опинилася у колі збирацьких та дослідників інтересів мецената. Важливою частиною етнографічного відділу була, зокрема, колекція галицьких писанок. У ньому також були представлені одяг, зразки виробів сільських ремісників, акварельні малюнки «народних типів» [3, с. 245]. У створення відділу чималий внесок зробив «гарячий прихильник» Гуцульщини М. Ясінський, якому фундатор музею висловлював за це щире подяку [3, с. 244]. У 1880 р. В. Дідушицький подарував свій музей, разом із фамільною бібліотекою, місту.

У 1885 р. музей В. Дідушицького провів етнографічну виставку, на якій серед іншого демонструвалися одяг та жіночі прикраси з Гуцульщини, зібрані за участю Володимира Шухевича (1849—1915), українського етнографа, фольклориста, члена НТШ, громадського та культурного діяча, і його дружини Герміни (іл. 1). У 1890 р. дослідник зібрав (за допомогою М. Колдуняка та І. Герасимовича) гуцульські експонати (близько трьох сотень, серед яких були зразки зброї, топірці, люльки, вишивки, різьба відомого майстра В. Шкрібляка та ін.) на виставку у Відні. Фактично саме В. Шухевич, працюючи у польських музеях, став організатором перших у Га-

личині українських за своїм фактичним змістом музейних експозицій.

Іншим осередком збирання етнографічних артефактів став у Львові Міський промисловий музей (МПМ), метою створення якого було сприяння розвитку традиційних ремесел. Музей розпочав свою роботу із 1874 р., і тоді ж було затверджено його статут. Формування етнографічної частини збірки МПМ великою мірою стало результатом зусиль В. Шухевича. З 1880 р. він протягом 10 років входив до наглядової ради музею, згодом виконував обов'язки заступника члена його виконавчого комітету. Одним з напрямків його роботи були взаємини із партнерами музею поза межами Галичини, зокрема, Національним музеєм Угорщини [4, с. 14]. Він також підтримував тісні контакти з музеєм В. Дідушицького, в якому організував окремий гуцульський відділ. Фактично, етнографічна складова збірки МПМ репрезентувала саме українське народне мистецтво та промисли, передусім гуцульські, якими дослідник серйозно займався ціле життя. На початку XX ст. українські артефакти становили близько третини експозиції музею [5, с. 33]. Важливим починанням у галузі етнографії стали видані МПМ у 1882—1885 рр. 10 альбомів-таблиць «Взори домашнього промислу селян на Русі», підготовлених за участі українського дослідника [5, с. 33].

Наступним серед центрів етнографічного музейництва назвемо Музей Наукового товариства ім. Шевченка (далі також НТШ, або Товариство). Його створення передбачав статут НТШ, затверджений намісництвом 16 листопада 1892 р., відповідно до якого Літературне товариство ім. Шевченка мало бути реорганізоване у наукове [6, с. 211]. Перші експонати надійшли до майбутнього музею 1893 р. Музей Товариства створювався як український національний музей, мав збирати широке коло артефактів, що представляли історію та культуру українського народу у різних її проявах, репрезентували його власне місце серед інших народів Європи. Етнографія стала одним з напрямків його збирацької роботи, проте треба підкреслити, що він не мав бути і не став музеєм суто етнографічним.

Робота з розбудови музею на початках розгорталася доволі повільно, передусім через дуже обмежені фінансові можливості Товариства. Тільки у грудні 1900 року для нього уперше виділили окрему кімна-

Іл. 1. Германа та Володимир Шухевичі, 1894 р. URL: <https://photo-lviv.in.ua/ukrajinska-fotohrafija-lvova-u-personalijah-portret-somyj-volodymyr-shuhevych/> (Володимир Шухевич (1849—1915): біобібліографічний покажчик: у 2 ч. Львів, 2004. Українська бібліографія. Нова серія. Чис. 18. Ч. 1)

ту у приміщенні, що примикало до друкарні НТШ на вул. Чарнецького, 26, щойно придбаному Товариством. (Теперішня адреса будинку — вул. Винниченка, 26). Тоді ж на спільному засіданні секцій НТШ В. Шухевич висловив пропозицію про створення при Товаристві окремого етнографічного музею. По обговоренні ухвалили організувати спеціальну комісію, що мала зайнятися справою збирання матеріалів для такого музею. До її складу увійшли В. Шухевич, Володимир Гнатюк та Осип Роздольський. Проте, до створення окремого етнографічного музею справа, зрештою, не дійшла, натомість етнографічні матеріали стали частиною збірки одного музею Товариства [7, с. 49].

Робота із розбудови етнографічної складової музейної збірки стала важливим напрямком діяльності Етнографічної комісії НТШ, організованої у травні 1898 р. Зокрема, до музею надійшли предмети, зібрані у ході експедиції на Бойківщину у 1904 р., керівником якої був Федір Вовк — знаний український антрополог, археолог та етнограф, і у якій узяв також участь Іван Франко. Усього Ф. Вовк та І. Франко під час згаданої експедиції закупили для музею НТШ предметів на суму 111 корон [8, с. 40]. Активними партнерами музею у збиранні етнографічних матеріалів були українські сільські вчителі, зокрема, Лука Гарматій. Варто згадати тут, серед іншого, співпрацю останнього з Михайлом Грушевським, який особисто займався поповненням збірки Музею НТШ, зокрема, в одному з листів просив свого кореспондента закупити для музею перемітки

чи окремо їхні «забори» (плетені краї), рушники, народні гуцульські прикраси та ін. [7, с. 53].

Музей НТШ (точніше, від його імені М. Грушевський) налагодив контакти з українськими діячами Наддніпрянщини, передусім з Миколою Біляшівським — директором Київського міського музею, за допомогою якого протягом 1900—1911 рр. отримав для поповнення своєї збірки сотні предметів. Йшлося передусім про археологічні матеріали, але також і про етнографію — зразки українського традиційного килимарства, вишивку та ін. [9]. Зрештою, саме Музей НТШ став власником найбільшої у Галичині української етнографічної збірки, яка представляла не лише традиційну культуру українського населення краю (хоча відповідна складова у ній кількісно переважала), але й етнографію Наддніпрянщини.

Ще одним львівським осередком збирання етнографічних матеріалів став Національний музей, фундатором та меценатом якого виступив митрополит Андрей Шептицький. Початок збірки музею, заснованого у лютому 1905 р., поклала колекція самого глави УГКЦ, що складалася зі стародруків, рукописів, творів українського сакрального мистецтва та ін. [10, с. 13]. Спочатку новий музей отримав назву Церковного, а у 1909 р. кураторія музею, з огляду на характер збірки та цілі, що ставили перед собою організатори закладу, перейменувала його у «Національний музей ім. графа А. Шептицького». З 1911 р. музей став називатися «Національний музей у Львові», оскільки митрополит Андрей заперечував проти надання музеєві свого імені [10, с. 17].

Головними напрямками збирацької роботи музею були українське сакральне мистецтво, стародруки та рукописи, проте й етнографічні матеріали увійшли до діапазону його збирацької роботи. У формування етнографічного компоненту музейних фондів у роки до Першої світової війни найбільший внесок зробив вже згаданий В. Шухевич. До етнографічної колекції Національного музею входили зразки традиційного народного одягу, кераміки, вироби майстрів — різьбярів, писанки (623 одиниці) та інше [11, с. 92]. Найкраще у ній була репрезентована Гуцульщина.

Артефакти традиційної народної культури стали обов'язковою частиною експозицій низки аграрно-промислових виставок, проведених у Галичині, зокрема у Львові, наприкінці XIX — на початку XX ст. Їх організатори бачили своїм головним завданням

сприяння економічному та культурному розвитку коронної провінції, передусім — підтримку традиційних форм господарства у селі. Зразком та стимулом для організаторів виставок у Галичині стала чергова Всесвітня виставка, з величезним розмахом проведена у Відні 1873 р., що мала підняти престиж монархії Габсбургів, продемонструвати світові усе розмаїття культур та досягнень її народів.

У виставці у Відні узяв участь і В. Дідушицький, який представив власну колекцію головних уборів селян свого рідного краю. Він же був організатором польського етнографічного відділу (у рамках австро-угорської експозиції) на Всесвітній виставці у Парижі у 1878 р., де разом із польськими демонстрували й вироби традиційних промислів українських селян Галичини [12, с. 101].

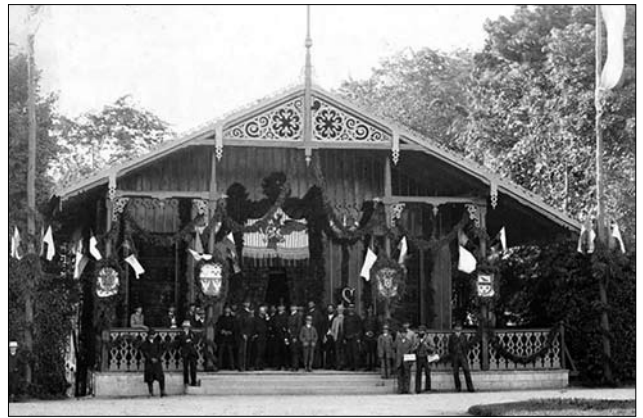
Роком раніше, у самому коронному краї відбулася крайова сільськогосподарська і промислова виставка, організатором якої виступило Галицьке господарче товариство, а В. Дідушицький був головою організаційного комітету. На ній у традиційному відділі народного промислу демонстрували також і збірки етнографічного характеру.

Тут варто звернути увагу на комерційний аспект таких виставок, що був одним з тих чинників, які мотивували їх організаторів. В останні десятиліття XIX ст. у містах почав формуватися та зростати попит на «традиційні» вироби народних майстрів, що, своєю чергою, зумовило появу ланцюга посередників, і водночас вплинуло на характер та розвиток самих народних ремесел, усе більш залежних й від посередників, й від вимог покупців. Цілий такий бізнес виявився досить прибутковим [13, с. 4]. Водночас, справді «традиційне» ремесло в умовах трансформації попиту на його вироби мало й саме трансформуватися, зазнаючи впливу зростаючої конкуренції та смаків клієнтів. Виставки, отже, виявлялися одним з засобів такого впливу. Прикладом може бути етнографічна виставка, проведена у Коломиї 15—30 вересня 1880 р., що стала помітною подією у суспільному та економічному житті Галичини. Як зазначив В. Андрейканич, виставка мала не лише популяризувати народне ремесло, «а й водночас постачати майстрам зразки нових орнаментів та проектів виробів» [13, с. 4]. Проти цього навіть протестували деякі члени її оргкомітету, побоюючись, що таким чином роботи майстрів втрачатимуть свою ав-

тентичність [13, с. 4]. В. Андрейканич вказує, що в архіві мистецтвознавця Олексія Соломченка зберігаються підготовлені професійними митцями проекти виробів у «гуцульському стилі», за якими згодом знані гуцульські різьбляри Шкрібляки виготовляли свої вироби, і говорить при цьому про В. Шухевича як про творця та менеджера «бренду «Шкрібляки» [13, с. 5].

Науковою підготовкою виставки у Коломиї займався знаний польський етнограф Оскар Кольберг, відомий, зокрема, своїми дослідженнями на українських теренах. До її початку у місцевій пресі друкували спеціальні програми, у яких детально вказували, що та як потрібно для неї збирати. Усього організатори відібрали на виставку близько 8 тисяч предметів, які представляли різні етнічні групи, що мешкали на Покутті, у т. ч. й українців (зокрема, гуцулів). На виставці також були представлені макети народного житла, господарчих будівель. Новацією було експонування не лише святкового, який завжди приваблював колекціонерів та музейників, але й повсякденного народного одягу [14, с. 87]. Свідченням чималого суспільного резонансу етнографічної виставки у Коломиї стало її відвідання самим австрійським монархом Францем Йосифом, який придбав, серед іншого, керамічні вироби відомого гуцульського майстра з Косова Олексія Бахматюка [12, с. 105].

Ще одну масштабну етнографічну виставку провели 1887 р. у Тернополі. Поштовхом до її організації став планований візит до міста спадкоємця австрійського трону ерцгерцога Рудольфа, під патронатом якого готувався багатотомний ілюстрований опис усіх провінцій імперії. Безпосередня ж ініціатива проведення виставки належала В. Дідушицькому. Її завданням було зацікавити вельможну персону Галичиною, її народною культурою, і таким способом відкрити шлях до співпраці у згаданому виданні, яке мали готувати німецькі вчені, також і польським та українським дослідникам. Спочатку українці не були представлені в її оргкомітеті, проте пізніше, за сприяння намісництва, долучилися до підготовчої роботи, займаючись власною частиною експозиції [15, с. 470—471]. Часопис «Діло» визначав мету українських учасників виставки так: подати «образ побуту руського народу в Галичині Східній в його житті домашнім» [14, с. 89]. У роботі над виставкою взяв участь і В. Шухевич, завданням якого була — мож-

Іл. 2. Павільйон етнографічної виставки в міському парку Тернополя. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/halychany-136-rokiv-tomu-na-znimkakh-polskoho-fotohrafa-alfreda-silkevycha>

на сказати, вже традиційно — підготовка її «гуцульської» частини [5, с. 31].

Виставка пройшла у міському парку (іл. 2). У кількох павільйонах демонструвалися вироби українських ремісників, твори народного мистецтва. Окремо були представлені археологічні знахідки з Наддністрянщини, передані Антоном Петрушевичем. Уперше на українських землях на виставці було побудовано невеликий музей народної архітектури «просто неба». Його відвідувачі могли бачити справжні подільську, гуцульську, наддністрянську та надбужанську хати. Спеціально запрошені на виставку селяни демонстрували «вживу» народний одяг (іл. 3), деякі традиційні обряди — наприклад, обряд обжинків, «виконаний» селянами з сіл Березовиця та Ослава у день відкриття виставки 7 липня [16, с. 285]. У ході виставки фотограф, власник фотосалону у Тернополі Альфред (Антон) Сількевич, зробив 50 фотографій учасників виставки, які демонстрували народні костюми, на основі яких згодом був підготовлений альбом «Типи руських костюмів» (видати його не вдалося) [16, с. 285]. А. Сількевичу належать також декілька відомих фотопортретів українських діячів, зокрема, Соломії Крушельницької в українському національному одязі, артистів театру «Руська бесіда», літератора Володимира Лучаківського, що був першим українським бургомистром Тернополя [17, с. 116]. Після відкриття виставку відвідав Іван Франко. У статті про неї, написаній для польської газети, письменник висловлював шкоду, що представлені експонати були підібрані так, що характеризували «тіль-

Іл. 3. Народний одяг із села Беньова, Львівська область. FL_2165_1. Етнографічна виставка в Тернополі, 6 липня 1887 р. Фото: Alfred Silkiewicz / PAUart — zbiory Polskiej Akademii Umiejętności. URL: <https://culture.pl/ua/stat-tia/halychany-136-rokiv-tomu-na-znimkakh-polskoho-fotografa-alfreda-silkevycha>

ки одну, святкову половину гуцульської натури і гуцульського життя» [15, с. 477].

Того ж 1887 р. масштабна крайова аграрно-промислова виставка відбулася у Кракові. Її організацією займалися В. Дідушицький, О. Кольберг, Володимир Федорович та Андріан Баранецький. На краківській виставці, разом із традиційним відділом домашнього промислу, був і окремий етнографічний відділ, гуцульські експонати для якого збирав В. Шухевич. Він представив на виставці понад дві сотні артефактів, зокрема, 157 писанок, 79 герданів, зразки чоловічого та жіночого одягу та ін. [16, с. 286] Підготований ним розділ експозиції відзначили срібною медаллю [5, с. 31]. Загалом виставка виявилася досить масштабною. Наприклад, в етнографічному відділі для демонстрації народного одягу було використано 50 спеціальних манекенів. За оцінкою польського дослідника Яна Буяка, програма, за якою вона готувалася, на довгий час стала зразком для організаторів етнографічних відділів у регіональних польських музеях [12, с. 29]. Після завершення виставки у Кракові частину представлених на ній етнографічних матеріалів придбав для свого музею В. Дідушицький, деякі інші поповнили збірки музеїв у Кракові та Варшаві [16, с. 286].

Етнографічні експозиції стали яскравою та популярною частиною Всезагальної крайової виставки, яка відбулася у Львові 1894 р., викликавши великий інтерес громадськості та часописів цілої Австрії. Ініціатори виставки (головою її оргкомітету обрали польського князя, багатого землевласника та громадського діяча Адама Сапегу) приурочили своє починання до сторіччя повстання Тадеуша Костюшка проти Російської імперії, що мало стати свого роду демонстрацією проти утисків та переслідувань польської культури та мови у тодішньому Царстві Польському, які значно посилювалися у роки правління Олександра III. Активну участь у підготовці виставки узяли низка українських організацій коронного краю — НТШ, «Просвіта», «Руський боян», «Руська бесіда», «Клуб русинок», «Українське педагогічне товариство», Товариство руських ремісників «Зоря» [18, с. 786].

Як представник НТШ, організацією української частини виставки займався В. Шухевич. Від імені «Клубу русинок», активно долучилася до справи його дружина Герміна. Шукаючи експонати для майбутньої виставки, В. Шухевич опублікував у часописі «Діло» (1 березня 1893 р.) закликав до українців краю збирати та надсилати йому артефакти традиційної народної культури; оскільки незабаром мали святкувати Великодень, спеціально згадувалися пов'язані із цим святом предмети — крашанки та писанки. Дослідник також закликав, за можливості, робити їх фотографії, а також фотографувати людей, що святкують, процес освячення писанок та пасок та ін. [18, с. 786]. В іншому надрукованому у «Ділі» зверненні (2 липня 1893 р.) Герміна Шухевич від імені «Клубу Русинок» зверталася до українського жіноцтва — надсилати для експонування на виставці вироби традиційної «жіночої» праці — гафти, вишивки, витинанки, жіночі прикраси — гердани. Найцікавіші (та, вочевидь, найдорожчі) предмети після виставки обіцяла повернути власникам [18, с. 876].

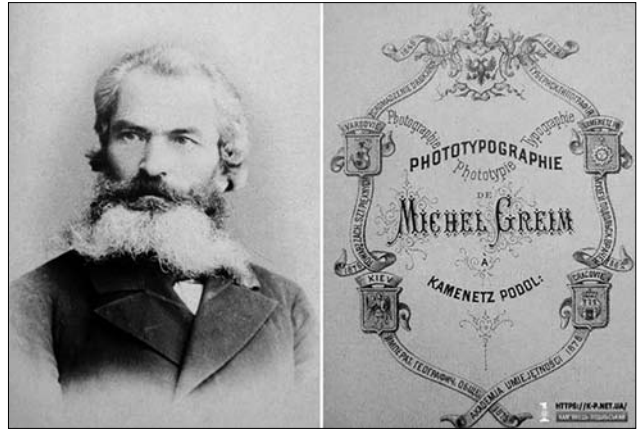
Для підготовки української частини виставки певні кошти виділив крайовий уряд. В. Шухевич, зокрема, закуповував потрібні експонати через українських учителів та священиків, з якими підтримував контакти (В. Чернявського, Л. Кобилянського, В. Когута, І. Окуневського) [5, с. 32]. Українські організатори виставки (крім В. Шухевича, участь у підготовчій роботі брали тодішній голова НТШ Олександр Бар-

вінський, інші особи) добилися, щоб відозви її оргкомітету, програми окремих секцій друкували не лише польською, але й українською мовою [19].

Крайова виставка, урочисто відкрита 5 червня 1894 р., відбулася із вражаючим розмахом. Її 130 споруд та павільйонів зайняли на околиці Стрийського парку, з такої нагоди розширеного та прикрашеного, близько 20 гектарів. У «Руському павільйоні» у чотирьох залах демонстрували різноманітні друковані видання, музичні інструменти, вишивку, фотографії та чимало іншого, що мало з різних сторін показати українське життя та культурні здобутки у краї. Найкраще при цьому була представлена етнографія, насамперед Галичини. Просто неба демонстрували комплекси народного житла з різних регіонів краю — садибу заможного селянина зі Сокальщини, житло сільських бідняків з Наддністрянщини, селянську хату із Західного Поділля. Комплекс сільських будівель (хата з кахлевою пічкою роботи відомого майстра Петра Кошака, церква, господарчі прибудови) з Гуцульщини [14, с. 92]. У хатах їхні «мешканці» показували традиційні ремесла. В. Шухевич представив на виставці свою збірку ікон, книг, хрестів, фотографій етнографічного характеру (йому належали 49 з представлених фотографій) [18, с. 789]. Цікавою частиною експозиції 2-го залу «Руського павільйону» були світлини Михайла Грейма з Кам'янця-Подільського (іл. 4), з яких 77 репрезентували життя українського населення, а 42 — єврейської спільноти міста [18, с. 789].

Відвідувачі українського відділу могли також оглянути макети хат та млинів з Лівобережної України, килими, зроблені учнями організованої В. Федоровичем, після виставки у Тернополі 1887 р., килимарської школи у селі Вікно (Тернопільщина). Загалом українська частина виставки, зокрема, етнографічні відділи експозиції, була підготована за тогочасними новітніми зразками — з використанням принципів скансену, демонстрацією народного побуту та мистецтва в органічних, цілісних комплексах [14, с. 94]. Вона мала успіх у публіки, й була відзначена кількома дипломами та медалями, зокрема, Герміна Шухевич отримала за її «жіночу» частину (близько 700 експонатів) золоту медаль, М. Грейм — срібну медаль за колекцію світлин [18, с. 790].

Отже, говорячи про етнографію у музейному та виставковому просторі Галичини останньої третини XIX ст., можемо констатувати, що у цей час вона

Іл. 4. Михайло Грейм. URL: https://k-p.net.ua/istoriya_kamyantca/postati/page,2,4148-mihaylo-greym.html

міцно «закріпилася» у ньому, стала частиною експозицій та збірок майже усіх музеїв краю, обов'язковою складовою аграрно-промислових виставок, а також темою виставок спеціалізованих. У цьому відношенні, австрійська коронна провінція не була винятком з процесів, що поширювалися тоді цілою Європою. Які ж причини, суспільні та культурні чинники зумовили те, що артефакти традиційної народної культури, що у попередню епоху розвитку музейництва не сприймалися освіченою частиною суспільства як варті музеєфікації (адже вважалося, що музейне — це або «високе», чи унікальне, рідкісне, або ж «старожитності») стали чи не «must have» музейних експозицій та колекцій, а водночас й бажаними об'єктами приватного колекціонування?

Перший з таких чинників можна визначити як національно-політичний. XIX століття стало епохою виникнення на теренах Східної Європи політичних рухів, які визначаємо як «національні», що прагнули до набуття політичної суб'єктності для народів, у попередні століття позбавлених її під владою династичних держав. Лишаючи тут осторонь питання про чинники появи цих рухів, які сформувалися у процесі глибоких трансформацій технологічного, економічного, політичного та культурного середовища тогочасної Європи, натомість наголосимо, що вони позиціонували себе як рухи «національного відродження», розуміючи «націю» як політично суб'єктний (передусім через контроль над державною владою) етнос.

Прагнення політичної влади для своїх етносів/націй, вимагало від інтелектуалів — речників «національних ідей» створення ідеологічних обґрунтувань

своїх цілей, і очевидно першим таким обґрунтуванням мала бути своя версія історії, яка б демонструвала «окремішність» певного народу, легітимізувала б його прагнення до влади на певній території. Проте, історія (історичний наратив) початку ХІХ ст., сфокусована на політичних подіях та боротьбі за владу, бачила лише те, що тоді називали «історичними націями», тобто історію великих «династичних» держав, витоки яких сягали середньовіччя, натомість «неісторичні» народи віддавала таким дисциплінам, як етнографія та фольклористика. «Історичні нації» фактично ототожнювали з вищими класами — творцями історії [20, с. 20].

Етнографія та фольклористика ХІХ ст. «відкривали» народ для освічених верств суспільства, для культури у цілому, і це «відкриття народу» виявилось «інтимно пов'язаним», за визначенням О. Толочка, з піднесенням у тогочасній Європі націоналізму. Історик цитує британського дослідника Пітера Берка: «Відкриття народної культури багато у чому стало наслідком низки «народницьких» рухів до відродження традиційної культур из боку суспільств, що потрапили під іноземне панування. Народні пісні здатні були пробудити почуття солідарності у розпорошеному населенні, якому бракувало традиційних національних інституцій» [20, с. 23].

«Народне», чи, більш сухою мовою, традиційна культура села у всіх її вимірах, для інтелігенції позбавлених політичної суб'єктності етносів ставало стрижнем національного, ледь не квінтесенцією національної культури, або ж, принаймні, тією її частиною, яку найменше зачіпали «чужинські» впливи, натомість найбільше виражені у культурі вищих соціальних класів та міст. Отже, інтерес до неї — інтерес до «первинного», «справжнього» свого, опори новонабутого/створюваного образу національного та національних почуттів. Ця культура найбільше мала демонструвати та засвідчувати різницю між відмінними народами, а відтак давати пригнобленим етносам аргументи на користь свого права бути й у політиці на рівних з іншими.

Саме такий контекст визначив специфіку місця та ролі етнографії у суспільному просторі більшості слов'янських народів Європи ХІХ ст., що не мали тоді власних держав. Це відзначав, зокрема, Федір Вовк, який, характеризуючи європейську етнографічну науку кінця ХІХ ст., підкреслив, що у

Західній Європі «етнологія у загалі і етнографія з особна» займаються майже винятково народами, що не належали до тодішньої європейської цивілізації, «не звертаючи досить уваги на свою людність, дуже ще мало досліджену» [21, с. 6—7]. Тим часом на слов'янських землях, зауважував він, «політичні обставини і боротьба за свої національні права повернули їх (етнографів. — В. К.) перш усього на свою людність і на рідні племена» [21, с. 8]. Сказане можна поширити й на етнографію у музейному та виставковому просторі тогочасної Східної Європи, і українці тут не були винятком.

Ще один вимір залучення етнографічних матеріалів у музейний простір можна визначити як візуально-естетичний. Окреслити його можна у ширшому економічному та технологічному контексті другої половини ХІХ ст. Ці десятиліття стали періодом стрімкої урбанізації, викликані промисловою революцією, повсюдним запровадженням парових машин, розвитком масового фабричного виробництва. Зростання міст та числа фабрик означало водночас швидке скорочення сільського населення, а разом із цим й занепад традиційних ремесел, поширення у міському побуті речей фабричного виробництва — усе більше стандартизованих, зі спрощеним та більш утилітарним дизайном та мінімумом декору.

Реакцією на таку «деестетизацію» повсякдення стала більша увага до народного мистецтва, традиційного художнього ремесла, у якому почали бачити — як, зокрема, Джон Раскін, видатний англійський мистецтвознавець, критик, автор праць з естетики та організатор музеїв — приклад втілення справжньої краси буденних речей [22, с. 62—63].

У галицькому музейному контексті, «народне» та «гарне» утворювали певну синкретичну єдність, апелюючи водночас до національних та естетичних потреб відвідувачів. Промовляючи до почуттів музейної аудиторії, вона мала підсилювати у гостей музеїв усвідомлення своєї національної тотожності, свого національного «ми» у світі складних міжетнічних відносин на галицьких теренах.

Щоправда, як видається, властива значній частині тодішніх музеїв відверта переважаність експозиційного простору предметами, зумовлена як звичними проблемами з розмірами приміщень, так й звичним прагненням продемонструвати публіці якнайбільше зі своїх збірок, діяла на шкоду ес-

тетичній стороні музейних експозицій, у тому числі етнографічних.

У контексті ж виставковому, варто підкреслити ще й комерційний вимір демонстрації етнографічних матеріалів. У період, про який йдеться, інтерес освіченої, а водночас і порівняно платоспроможної публіки до традиційної народної культури значно збільшив попит на «традиційні» вироби народних майстрів, а відтак й ціни на них та можливості ремісників для заробітку. Комерційне просування давнього ремесла стало одним з головних завдань промислових та етнографічних виставок. Проте, зростаючий «міський» попит на вироби сільських ремісників почав впливати на мистецький бік їхніх робіт, спонукаючи орієнтувати декор передусім на смаки публіки, відходити від давніх зразків. Так чи інакше, традиційне ремесло мало пристосовуватися до нових реалій, швидкої урбанізації, поширення у сільському побуті фабричних виробів. Це, однак, негативно сприймали поціновувачі автентики у роботах народних майстрів. Водночас, естетика народної традиції та доробок народних майстрів значно вплинули на новітнє ужиткове мистецтво, дизайн та декор фабричних виробів.

Висновки. У східній частині Європи XIX ст. інтерес до етнографічних досліджень та колекціонування постав у руслі звернення національних рухів бездержавних народів до традиційної народної культури як квінтесенції «справжнього», «неспотовреного» образу свого національного обличчя, і український не був щодо цього винятком. В останні десятиліття XIX — на початку XX ст. етнографія ствердилася як вагома та популярна складова музейного та виставкового простору Галичини. Етнографічні збірки стали важливою частиною фондів таких львівських музеїв, як Музей НТШ, Національний музей, Міський промисловий музей, Музей ім. Дідушицьких. Для українських музеїв коронного краю етнографія була інструментом публічного декларування своєї національної ідентичності. Водночас етнографія у музейних інституціях виконувала функцію засобу національної саморефлексії, естетичного та мистецького самопізнання, а також елементу виховного впливу на молодь. Етнографічні відділи на виставках мали важливу комерційну складову, були покликані підтримати традиційне ремесло як частину економіки краю, а водночас й ста-

ти джерелом натхнення для творчих пошуків професійних митців.

1. Петрик Н. Процес формування колекцій перших публічних музеїв Львова, заснованих представниками польських княжих родів (Музей князів Любомирських та Музей Дідушицьких). *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2017. Вип. 123. С. 23—28.
2. Чорнобай Ю., Климишин О., Бокотей А. Володимир Дідушицький (До 175-річчя з дня народження). *Наукові записки Державного природознавчого музею*. Т. 15. Львів, 2000.
3. Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінця XIX — початку XX століть. *Скарбниця української культури. Зб. наук. праць*. Чернівці, 2007. Вип. 8. С. 242—256.
4. Вербицька П. До витоків становлення міського промислового музею у Львові. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 34. Т. 5. С. 10—15.
5. Арсенич П. *Володимир Шухевич (1849—1915). Життя і культурно-громадська та етнографічна діяльність*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 88 с.
6. *Записки НТШ*. 1892. Т. 1.
7. Кушнір В. *Музей Наукового товариства ім. Шевченка (1892—1940 рр.)*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2021. 192 с.
8. *Хроніка НТШ*. 1905. Ч. 21.
9. Кушнір В. Українське музейництво Галичини і Придніпрянська Україна (кін. XIX — поч. XX ст.). *Народознавчі зошити*. 2006. № 5—6. С. 663—672.
10. Сидор О. Національний музей у Львові в історії музейництва Галичини кінця XIX — початку XX ст. *Літопис Національного музею у Львові*. 2004. № 3 (8). С. 5—33.
11. Карпенко А. Роль Володимира Шухевича в організації українського музейництва в Галичині. *Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова. Записки історичного факультету*. 2015. Вип. 26. С. 91—92.
12. Bujak J. Początki muzealnictwa etnograficznego w Polsce. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace etnograficzne*. Z. 3. 1967.
13. Андрейканич А. *Марко Меґеденюк: Альбом*. Косів: Писаний Камінь, 2017. 44 с.
14. Скрипник Г. *Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток*. Київ, 1989.
15. Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі. *Зібрання творів: у 50-ти т.* Т. 46. Кн. 1. С. 470—471.
16. Надопта А. Аграрно-промислові та етнографічні виставки в Галичині в кінці XIX — на початку XX ст. як важливий чинник до зародження українського етнографічного музейництва. *Наукові зошити історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка*. 2010. С. 281—292.

17. Панчук Н. Фотографії Тернополя кінця XIX — першої третини XX століття. *Вісник ХДАДМ*. 2013. № 1. С. 115—118.
 18. Карпенко А. Володимир Шухевич — співорганізатор краєвої виставки у Львові 1894 р. *Народознавчі зошити*. № 4 (130). 2016. С. 785—791.
 19. ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2838. Арк. 22.
 20. Толочко А. *Киевская Русь и Малороссия в XIX веке*. Київ: Laurus, 2012. 256 с.
 21. Вовк Хв. Дещо про теперішній стан і завдання української етнології. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1899. Т. 1. С. VI—VII.
 22. Żygulski Z. jun. *Muzea na swiecie*. Warszawa, 1982.
- REFERENCES
- Petryk, N. (2017). The process of forming collections of the first public museums in Lviv, founded by representatives of the Polish princely families (Museum of Princes Lubomirski and Museum of Didushytsky). *Collection of scientific works «Gilea: scientific bulletin»* (Issue 123, pp. 23—28) [in Ukrainian].
- Chornobay, Yu., Klymyshyn, O., & Bokotey, A. (2000). Volodymyr Didushytsky (To the 175th anniversary of his birth). *Scientific notes of the State Museum of Natural History* (Vol. 15). Lviv [in Ukrainian].
- Senkiv, M. (2007). Founders and patrons of Lviv museums of the late 19th — early 20th centuries. *Treasury of Ukrainian culture. Collection of scientific works* (Issue 8, pp. 242—256). Chernihiv [in Ukrainian].
- Verbytska, P. To the origins of the formation of the city industrial museum in Lviv. *Current issues of the humanities* (Issue 34, vol. 5, pp. 10—15) [in Ukrainian].
- Arsenych, P. (1999). *Volodymyr Shukhevych (1849—1915). Life and cultural, social and ethnographic activities*. Ivano-Frankivsk: Nova Zorya [in Ukrainian].
- (1892). *Notes of the National Scientific Society* (Vol. 1) [in Ukrainian].
- Kushnir, V. (2021). *Museum of the Shevchenko Scientific Society (1892—1940)*. Lviv: Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].
- (1905). *Chronicle of the National Scientific Society*, 21 [in Ukrainian].
- Kushnir, V. (2006). Ukrainian museum studies in Galicia and Transdnipier Ukraine (late 19th — early 20th centuries). *Ethnology notebooks*, 5—6, 663—672 [in Ukrainian].
- Sydor, O. (2004). The National Museum in Lviv in the history of museum studies in Galicia in the late 19th — early 20th centuries. *Chronicle of the National Museum in Lviv*, 3 (8), 5—33 [in Ukrainian].
- Karpenko, A. (2015). The role of Volodymyr Shukhevych in the organization of Ukrainian museum studies in Galicia. *Odessa National University named after I.I. Mechnikov. Notes of the Faculty of History* (Issue 26, pp. 91—92) [in Ukrainian].
- Bujak, J. (1967). Beginnings of the Ethnographic Museums in Poland. *Science Notebooks of Jagellons University. Ethnographic Works*, 3 [in Polish].
- Andreykanych, A. (2017). *Marko Megedeniuk: Album*. Kossiv: Pysany Kamin [in Ukrainian].
- Skrypnyk, G. (1989). *Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development*. Kyiv [in Ukrainian].
- Franko, I. Ethnographic Exhibition in Ternopil. *Collection of Works: in 50 vol. (Vol. 46, book 1, pp. 470—471)* [in Ukrainian].
- Nadopta, A. (2010). Agrarian-Industrial and Ethnographic Exhibitions in Galicia in the Late 19th — Early 20th Centuries as an Important Factor in the Origin of Ukrainian Ethnographic Museum Studies. *Scientific Notebooks of the Faculty of History of the I. Franko Lviv National University* (Pp. 281—292) [in Ukrainian].
- Panchuk, N. (2013). Photos of Ternopil in the late 19th — first third of the 20th century. *Bulletin of the KhDADM*, 1, 115—118 [in Ukrainian].
- Karpenko, A. (2016). Volodymyr Shukhevych — co-organizer of the regional exhibition in Lviv in 1894. *Ethnology notebooks*, 4 (130), 785—791 [in Ukrainian].
- V. Stefanyk National Library. Manuscripts Department. F. 11 (Barvinsky). File 2838. Ark. 22 [in Ukrainian].
- Tolochko, A. (2012). *Kievan Rus and Little Russia in the 19th Century*. Kyiv: Laurus [in Russian].
- Vovk, Khv. (1899). Something about the current state and tasks of Ukrainian ethnology. *Materials for Ukrainian-Ruthenian ethnology* (Vol. 1, pp. VI—VII). Lviv [in Ukrainian].
- Zygulski, Z. jun. (1982). *Museums in the World*. Warszawa [in Polish].